

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/94382,Bialy-kon-dla-Andersa.html>

Polscy ochotnicy w drodze do punktów zbórnych armii Andersa (fot. z zasobu IPN)

ARTYKUŁ

Biały koń dla Andersa

OKRES HISTORYCZNY

(1939-1945) II wojna światowa

Autor: BOŻENA WITOWICZ 09.08.2022

Armia Andersa to potoczna nazwa Armii Polskiej w Związku Sowieckim, na której dowódcę został mianowany w dniu 10 sierpnia 1941 r. gen. Władysław Anders. Armia istniała krótko, w latach 1941-1942, jednak była niezwykle znaczącym etapem uczestnictwa Polaków w II wojnie światowej, ważna dla

losów Polaków na Wschodzie oraz relacji polsko-sowieckich i polsko-alianckich.

Powstanie Armii Polskiej w ZSRS było bezpośrednim wynikiem zawarcia układu Sikorski-Majski w dniu 30 lipca 1941 r., ten zaś z kolei był skutkiem napaści Niemiec na ZSRS, zmiany sojuszy i włączenia przez aliantów ZSRS do koalicji antyhitlerowskiej, dla której zagrożeniem były napięte relacje polsko-sowieckie.

Polskie dzieci w Isfahanie (fot. z zasobu IPN)

Polscy ochotnicy w drodze do punktów zborych armii Andersa

Na mocy układu nastąpiło m.in. wznowienie relacji dyplomatycznych między RP i ZSRS (zerwanych jednostronnie przez ZSRS 17 września 1939 r. wskutek wykonania zobowiązań paktu Ribbentrop-Mołotow), a strona sowiecka zezwoliła na utworzenie Armii Polskiej

„w celu wspólnej walki przeciw hitlerowskiemu Niemcom”.

Bazę osobową armii stanowić mieli „amnestionowani” - co także przewidywał układ Sikorski-Majski - obywatele polscy pozbawieni wolności na terenie ZSRS: więźniowie polityczni łagrów, jeńcy, internowani oraz zesłańcy (nie wszyscy jednak - władze sowieckie nie pozwalały na powoływanie obywateli RP deklarujących narodowość białoruską czy ukraińską).

W sprawach operacyjnych armia Andersa

miała podlegać Naczelnemu Dowództwu Wojskowemu, które miało też wziąć na siebie wyposażenie i utrzymanie wojska (faktycznie sprzęt i umundurowanie pochodziły z Wielkiej Brytanii i USA).

W Polsce przyjęło się używać określenia „amnestionowani” w cudzysłowie, którego nie było w oryginalnym zapisie układu, dla podkreślenia fałszu tego określenia, bowiem władze sowieckie stosując go chciały sprawić na społeczności międzynarodowej wrażenie gestu dobrej woli wobec Polski, darowania kary faktycznym przestępcom, w istocie zaś bezprawnie represjonowanym.

Liczebność armii określono na 30 tys. ludzi.

Ostatnia szczelina w piekle

Gotowość bojową miała ona uzyskać 1 października 1941 r. W sprawach operacyjnych armia Andersa miała podlegać Naczelnemu Dowództwu Wojskowemu, które miało też wziąć na siebie wyposażenie i utrzymanie wojska (faktycznie sprzęt i umundurowanie pochodziły z Wielkiej Brytanii i USA). Choć powstanie armii zostało uzgodnione ze stroną sowiecką, miało poparcie aliantów i leżało w interesie wszystkich stron, w praktyce Sowieci utrudniali zwalnianie Polaków z łagrów i nie dostarczali wojsku wystarczającej ilości broni i wyżywienia.

Dzięki odnowieniu relacji dyplomatycznych między RP i ZSRS, utworzono Delegatury Ambasady RP rozmieszczone na terenie całego ZSRS. Oficerowie łącznikowi przy Delegaturach przyjmowali zwolnionych z łagrów i zesłania Polaków i kierowali ich do punktów zbornych. Pierwszy punkt koncentracji Armii Polskiej w ZSRS mieścił się w Buzułuku koło Kujbyszewa, następnie w Tockoje i Tatiszczewie, w europejskiej części ZSRS.

Władysław Sikorski i Władysław Anders z polskimi dziećmi (fot. z zasobu IPN)

Na początku stycznia 1942 r. nastąpiło przeniesienie jednostek Armii Polskiej do części azjatyckiej ZSRS, do Kirgistanu i Uzbekistanu. Liczba ochotników wielokrotnie przekraczała ustalone kwoty dla polskich jednostek wojskowych, jednak wielu z nich nie nadawało się do wojska. Według szefa służby zdrowia armii płk. prof. dr. med. Bolesława Szareckiego około 70% „materiału poborowego” znajdowało się w złej kondycji fizycznej i psychicznej – wyniszczenia organizmu z powodu długotrwałego głodu, „etapów” (transportów) do łagrów odbytych w bydłych wagonach, złych warunków obozowych i klimatycznych.

Na skutek maltretowania w więzieniach i obozach, pracy ponad siły, głodowego wyżywienia, braku opieki medycznej i nieleczonych dolegliwości zgłaszający się Polacy cierpieli na odmrożenia, choroby skórne, byli pokryci wrzodami, chorowali na szkorbut, ropne zapalenie tkanek, mieli opuchłe nogi, odmrożone palce, źle złożone złamania rąk i nóg, popękane żebra, zniekształcone klatki piersiowe i liczne inne schorzenia. Wielu ochotników zmierzających do punktów zbornych nigdy do nich nie dotarło, gdyż zmarli w drodze z głodu, wycieńczenia i chorób.

Wśród władz wojskowych zaniepokojenie budziło nie zgłaszanie się do formującej się armii oficerów więzionych wcześniej w sowieckich obozach jenieckich w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie, którzy na mocy układu Sikorski-Majski podlegali „amnestii”. Sowietci konsekwentnie unikali odpowiedzi na pytania o ich los, utrudniali też władzom polskim prowadzenie poszukiwań. W kwietniu 1943 r. Niemcy ogłosili odkrycie grobów w Katyniu.

Przez Morze Czerwone

Krąży wiele spekulacji odnośnie przeniesienia armii gen. Andersa do Iranu. Jedna z najczęstszych mówi o zмовie Brytyjczyków ze Stalinem za plecami Polaków, jednak nowsze badania zweryfikowały je, wskazując, że to sam gen. Władysław Anders wkrótce po rozpoczęciu organizowania się wojska podjął starania o wyprowadzenie go z ZSRS.

Kierował się względami militarnymi – przewidywał, że Niemcy będą chcieli odciąć Sowietów od alianckich dostaw zaopatrzenia z południa, zwłaszcza roponośnych terenów Środkowego Wschodu i uważał, że tam właśnie należy skoncentrować siły. Znaczenie miało także niewystarczające zaopatrzenie, złe warunki

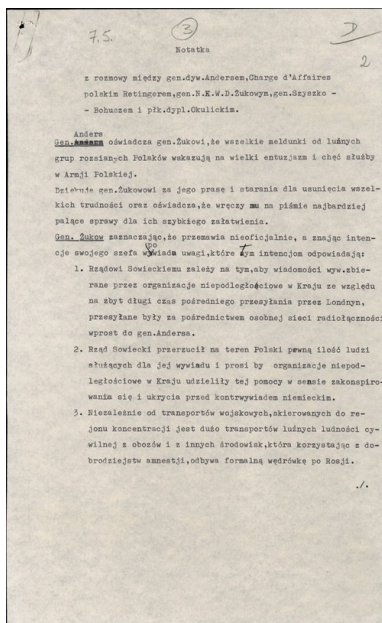
klimatyczne i zdrowotne oraz stosunek samych żołnierzy do przebywania w ZSRS – byli oni wcześniej więźniami sowieckimi, na własnej skórze poznali łagry i mieli bezpośrednią wiedzę o istocie sowieckiego systemu, jego działaniu i nastawieniu do Polaków. Nie mieli złudzeń odnośnie swoich losów, gdyby pozostali w państwie Sowieców (można też było wątpić, czy mieliby wystarczającą motywację, by walczyć w obronie ZSRS i pod sowieckim dowództwem).

Wśród władz wojskowych zaniepokojenie budziło nie zgłaszanie się do formującej się armii oficerów więzionych wcześniej w sowieckich obozach jenieckich w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie, którzy na mocy układu Sikorski-Majski podlegali „amnestii”.

Uważa się też, że Stalin nie zgodziłby się na tę ewakuację, gdyż nie chciał osłabiać swoich sił wojskowych w ZSRS, jednak przekonały go porażki wojsk brytyjskich w Afryce, które groziły spełnieniem się przewidywań Andersa.

W dniu 24 marca 1942 r. rozpoczęła się pierwsza faza ewakuacji armii gen. Andersa i rodzin żołnierzy do Iranu. W tym okresie jej stan osobowy wynosił ok. 70 tys. żołnierzy. Dnia 10 sierpnia 1942 r. rozpoczął się drugi i ostatni etap ewakuacji. Armia Polska w ZSRS nigdy nie osiągnęła zdolności bojowej.

Z chwilą opuszczenia przez armię Andersa kraju Sowieców straciła uzasadnienie jej dotychczasowa nazwa. Żołnierze tych jednostek po połączeniu z siłami Wojska Polskiego na Środkowym Wschodzie, rozkazem Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych gen. Władysława Sikorskiego z dnia 12 września 1942 r. utworzyli Armię Polską na Wschodzie. Jej dowództwo objął gen. W. Anders. W kolejnym etapie reorganizacji armia ta, również pod dowództwem Andersa, walczyła od 21 lipca 1943 r. jako 2. Korpus Polski m.in. na froncie włoskim i wzięła udział w bitwie o Monte Cassino.

Notatka z rozmowy polsko-sowieckiej dotyczącej tworzenia Armii Polskiej (z zasobu IPN)

Według szacunków wraz z armią Andersa ZSRS opuściło 116-120 tys. obywateli polskich, w tym ok. 77 tysięcy wojskowych i ponad 43 tysiące cywilów, według innych estymacji - ok. 78 tys. żołnierzy i 35 tys. osób cywilnych, w tym 18 tys. dzieci.

Oprócz zwolnienia z łagrów i zesłania tysięcy Polaków, uznania przez władze sowieckie ich obywatelstwa RP i dania im szansy wstąpienia do Wojska Polskiego, armii Andersa zawdzięcza się także powstanie Pomocniczej Służby Kobiet oraz wyprowadzenie licznych polskich kobiet i dzieci z ZSRS. Pozostała tam jednak większość spośród deportowanych i uwięzionych w latach 1940-1941 r. obywateli RP.

W listopadzie 1941 r. w Armii Polskiej w ZSRS z inicjatywy W. Andersa została utworzona Pomocnicza Służba Kobiet (PSK). „Pestki”, jak je popularnie nazywano, pełniły obowiązki nie związane z walką czynną - sekretarek w sztabach, oficerów zaopatrzeniowych, mechaników, kierowców, sanitariuszek, pracowały w kuchniach, prowadziły przedszkola i szkoły dla sierot wojennych. W 1942 r. nastąpiło wyodrębnienie Pomocniczej Morskiej Służby Kobiet (PMSK) oraz Pomocniczej Lotniczej Służby Kobiet (PLSK). W 1944 r. PSK została przeniesiona do 2 Korpusu Polskiego.

Hinduski dobroczyńca w otoczeniu polskich dzieci (fot. z zasobu IPN)

Podczas formowania się armii Andersa do punktów zbornych zaczęli też napływać zesłańcy nie podlegający powołaniu do wojska, w tym kobiety i dzieci. Obozy wojskowe nie były dla nich odpowiednim środowiskiem, niewystarczające zaopatrzenie nie pozwalało też na skuteczne roztoczenie nad nimi opieki. Po sowieckich doświadczeniach należało zapewnić im bezpieczeństwo, stworzyć warunki do rozwoju i edukacji. Rozpoczęła się masowa ewakuacja do krajów ościennych, do okupowanej przez aliantów Persji, brytyjskich kolonii i dominiów: Indii, Nowej Zelandii, brytyjskich kolonii w Afryce, a także do Meksyku.

Z racji liczebności polskich uchodźców Isfahan w Iranie został nazwany „miastem polskich dzieci”, zaś hinduski maharadża Nawanagaru, Dżam sahib Digwidżajsinhđzi, który dał schronienie polskim dzieciom otrzymał przydomek „Dobrego Maharadży”, a jego zasługi upamiętnia skwer na warszawskiej Ochocie.

Więcej interesujących materiałów na profilu Archiwum IPN

COFNIJ SIĘ